

ÇAĞDAŞ DÜNYADA DİN VE DİNDARLAR

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane'de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1989). Aynı fakültede Seyyid Ahmed Han merkezli olmak üzere, Hint-Alt kıtasındaki modernist hareketlerle ilgili olarak yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Bu çerçevede İngiltere'de, School of Oriental and African Studies'de (SOAS) çalıştı. Doktorasını *Neseî ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla verdi. Öğretim üyesi değişimi programı çerçevesinde Gregoryan Üniversitesi'nde (Roma) (2000-2001); Georgetown Üniversitesi'nde (Washington, DC) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Fulbright'la Birmingham Southern College'da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığını üstlendi (2010-2012). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde (Kazakistan) ders verdi (2013). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde lisans üstü dersler verdi (2014-2016). TOBB ETÜ'de Siyaset Bilimi Bölümü'nde dersler vermektedir. Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üyesidir. İnternet üzerinden yayın yapan *Kelam Araştırmaları Dergisi*'nin baş editörlüğünü yapmaktadır (www.kelam.org/dergi). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı başkanıdır. Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Neseî ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi*, (2000), *Varlık ve Bilgi: Aydınlanmanın Keşif Araçları* (2008), *Maturidi'nin Düşünce Dünyası* (ed., 2011), *Allah Tabiat ve Tarih* (2016), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (2016), *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (2016), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Adem'den Öncesine Dönüş* (2016).

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	13
ÖNSÖZ	15
KURUCU DEĞER OLARAK DİN	17
1. Bireyi Kişiselleştiren (Şahsiyet Veren) Yönüyle Din	23
2. Dinin İşlevsel Alanına İlişkin Tartışmalar ve Vicdan	25
3. Dinî Düşüncenin İnşasında Akıl-Vahiy Birlikteliği	27
4. Pozitivist Temelli Olmayan Bir Çağdaşlaşma ve Gelişimde Kurucu Bir Unsur Olarak Dinî Düşüncenin Yeri ve Katkısı	30
DİN VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM/DÖNÜŞÜM	35
1. Değişim Kavramı	35
2. Değişime Duyulan İhtiyaç	35
3. Etkenler Kuramı ve Değişimi Sağlayan Etkenler	37
4. Toplum Psikolojisi (Bilinci)	45
5. Değişimde Toplumsal Yasalar ve İnsan Faktörü	46
6. Toplumsal Bilinç ve Bireysel Düşünce Etkileşimi	55
7. Değişiklik Karşısında Toplumsal Kesimlerin Tepkisi ve Değişim Karşıtları	58
7.1. Kurumsallaşmış Yapı ya da Statüko	59
7.2. Sabit Fikirlilik (Bigotizm) ve Önyargı	60
7.3. Aşırı Milliyetçilik	60
7.4. Grup Körlüğü	60
7.5. Nemelazımcılık/Medokrasi	60
DİNLERİN ŞEHİRLEŞME KABİLİYETİ	63
1. Şehre/Medeniyete Giden Yol: İslam Öncesi Dinsel Geleneklerin Eleştirisi	63
2. Belde, Karye ve Medine	66
3. Sıradan Bir Yerleşim Merkezini Şehir Yapan Nedir?	69
4. Bütün İnsanlara Ulaşabilecek Medeni Bir Din Dili	72

5. Din ve Kültür: Kültürü Evirerek Yaşatacak Güçte Bir Din Dili	73
6. Muhafazakârlığa Karşı Bir Din Dili	74

KADIN ROLLERİNE KUR'AN'IN DEĞERLER

SİSTEMİNİN KAYNAKLIĞI	77
1. Kadın Rolünü Belirleyen İki Tarihsel Etken: Servet ve Güç/İktidar	77
2. Dinî Antropoloji ve İslam Evinde “Ötekileştirilen” Kadın	80
3. Fitne ve Keyd Unsuru Olarak Görülüp Dejenere Edilen Kadın ...	81
4. Kadının Konumu Konusunda Tartışılması Gereken Düzlemler ...	81
4.1. Varoluş Düzlemi (Ontolojik Statü)	81
4.2. Ahlak ve İbadet Düzlemi	82
4.2.1. Kadın-Erkek İlişkilerinde Takınılması Gereken Ahlaki Tavrı ..	82
4.2.2. Aile İçi Geçimsizlikte Takınılması Gereken Ahlaki Tavrı	83
4.2.3. Miras Konusunda Takınılması Gereken Tutum	84
4.3. Siyasal ve Sosyal (Kamusal) Düzlem	85
4.3.1. Kadının Sözleşmelere/Biate Taraf Olması	85
4.3.2. Kur'an'da Çalışan ve Haklarına Sahip Çıkan Kadın Modeli ...	88
4.3.3. Kadının Şahitliği Meselesi	90
4.3.4. Eş Olarak Kadın (Hakları ve Sorumlulukları)	90
Sonuç	91

İSLAM'IN YERELLEŞTİRİLMESİNE TEPKİ OLARAK

ENTELEKTÜEL MİLLİYETÇİLİK: HANEFİLİK ÖRNEĞİ	93
Giriş	93
1. Entelektüel Milliyetçilik Kavramsallaştırması	94
2. Yerele Karşı Evrenselin Mücadelesi	96
3. Arap Toplumunun Reel Yapısına İdeali Kurban Etmemek	98
4. Etnik ve Kültürel/Coğrafi Farklılığın Yarattığı Entelektüel/ Mezhepsel Farklılıklar: Farklı Bir Coğrafyanın Kendini Entelektüel Dışa Vurma Biçimi Olarak Hanefilik	101
Sonuç	108

NEOLİBERAL GLOBALİZM VE DİNLERİN GELECEĞİ .....

109	
Giriş	109
Globalizm ve Globalizasyon	109
1. Globalizmin Yapıcı ve Yıkıcı Rolü	110
2. Globalizmin Yarattığı Güvensizlik Hissi ve Buna Bağlı Gelişen Politik ve Dinsel Yönelimler	111
3. Tepkisel/Radikal Hareketlerin Ortaya Çıkışı	115
4. Sıkıştırılmış Mekân	115
5. Görselin Öne Çıkması, Gaybın Anlamsızlaştırılması	117
6. Dinin Metalaştırılması	117
7. Dinin Nüfuz Bölgelerinden Bağımsızlaşıp Globalleşmesi	119
8. Bilgiyi Tüketenler Kadar Üretenlerin de Etkinliği	120
9. Yönetimsel/Araçsal Aklın Mahkûmları: Düşünce ve İnanç	121

10. Seküler Protestanlığın Hâkimiyeti ve Hiyerarşinin Reddi	122
11. Globalizme Kehanet Desteği	123
Sonuç	124

DOĞU-BATI KARŞILAŞMASI:

BATI'NIN DOĞU VE İSLAM ALGISI	127
1. İmaj Oluşturma Çabalarında Batı'nın Hareket Noktaları	129
1.1. Batı'nın Etkinlik Alanının Genişletilmesi	129
1.2. İslam'ın Gelişimini Engelleme Çabaları	132
2. İslam'ın Batı'da Algılanış Biçimi	135
2.1. Batı'da İslam, Dünyevileşme Sürecini Tamamlamamış Bir Din Olarak Kabul Edilir.	135
2.2. İslam, Değişmezlik Fikrini Kabul Eden Bir Din Olarak Algılanmaktadır.	136
2.3. Din Olgusuna Bakış	137
2.4. İslam'ın Son Din Oluşu ve Kendine Yeterliği	138
2.5. Bilgiye Bakış Açısı	139
2.6. Hakikatin Keşfinde Kullanılacak Yöntem	139
2.7. Tarihi Tenkitçilik ve Eleştirel Düşünce	140
2.8. İnsan Hakları	141
2.9. İnsan Hürriyetine Bakış	142
Sonuç	149

MODERN UYGARLIĞIN ÇATIŞMACI DOĞASINI

BESLEYEN KÖKLER	151
1. Hakikat Tekelciliği ve Tek Tipleştirme İdeolojisi	151
2. Tekelciliğe ve Tek Tipleştirmeye Karşı Yapılması Gerekenler ..	156
2.1. Tek Tip Tarih, Tek Tip İnsan ve Tek Tip Modernlik Ülküsünü Reddetmek	156
2.2. Tarihsel ve Toplumsal Belirleyenlerin Ötesine Geçmek	158
2.3. Tarihe Kendi Kavram ve Değerleriyle Müdahale Etmek	160
2.4. Müslüman Toplamların Eleştirel Bilinçle Kendilerini Yeniden Kurmaları	162
2.5. Toleransı ve Çoğulculuğu Geliştirmek	163
2.6. Reaksiyoner Düşünce ve Davranışın Karşısına Dikilmek ...	164
Sonuç	166

ŞİDDET VE UZLAŞMA SARMALINDA MEDENİYETİN

KURUCU VE TAŞIYICI UNSURLARI	167
Giriş	167
1. Medeniyetin Kurucu ve Taşıyıcı Unsurları	168
1.1. Kitap	169
1.2. Mizan/Denge	171
1.3. Hadid/Demir	175
Sonuç	176

BİR ŞİDDETİN ANATOMİSİ: MÜSLÜMAN VE LATİN BATI DÜNYASI ARASINDA HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER	177
1. Giriş	177
2. Haçlı Seferleri'ni Doğuran Düşünce	178
2.1. Latin-Ortodoks Çatışması	180
2.2. Toprakların ya da Halkların Hıristiyanlaştırılması	182
3. Papalığın Haçlı Seferini İlanı	188
3.1. VII. Gregory'nin Haçlı Seferi Çağrısı (1074)	188
3.2. Papa II. Urbanus'un Haçlı Seferi Çağrısı (1095)	188
3.3. Papalığın Müslümanlar ve Türklerle İlgili Çizdiği İmaj	193
4. Haçlı Seferleri'nin Sonuçları	196
4.1. İslam Dünyası Açısından	196
4.1.1. Entelektüel Gerileme	196
4.1.2. Siyasal İstikrarsızlık	197
4.2. Haçlı Seferleri'nin Avrupa Açısından Sonuçları	198
4.2.1. Entelektüel Gelişme	198
4.2.2. Siyasal Etkileri	199
4.3. Haçlı Seferleri'nin Ortodoks Hıristiyanlar Açısından Sonuçları	201
Sonuç	202
DİN VE ŞİDDET: TERÖRÜN DİN İSTİSMARINA REDDİYE	205
1. İslam ve İslam'ın Tarihsel Görünümleri	205
2. Kimlik İslam'ı ve Hakikat İslam'ı	207
3. Müslümanların Davranışlarını Anlayıp Yorumlamada Üç Farklı Ekol: Neo-Oryantalizm, Özcülük (Essentialism) ve Mümkün Gerçeklikler	208
4. Kutsal Metni Siyasetin Yedeğine Vermek: Ulema Karşısında Siyasal İslamcılığın Durumu	210
5. Siyasal İslamcılık Kendine Nasıl Zemin Bulabilmektedir? Müslümanların Öfkesinin Nedeni	216
6. Cihad'a Karşı Kıtıl (Savaş): Çağdaş Bağlam	220
7. Canlı Bombalar ve Gerekçe(sizlik)leri Hakkındaki Ateşli Tartışmalar	226
Sonuç	228
ROMANTİK VE RASYONALİST GELENEKLER ARASINDA GÖÇMEN KÜLTÜRLER	231
1. Hâkim Kültürlerde Kendini İfade Edebilme Gücü	231
2. Kalıcı ve Geçici Göç Olgusu	232
3. Göçmen Gruplarda Mobilite Sebebi ve Uyuma Etkisi	232
4. Batı'nın Batı Dışı Toplumlarla İlişkin Algısı ve Yarattığı Sonuçlar ...	233
Sonuç	237

DİNSEL VE MİTOLOJİK YÖNLERİYLE	
CİN VE ŞEYTAN ALGIMIZ	241
1. Cin: Etimolojik ve Semantik Tahlil	241
2. Kur'an'ın Gaybî Varlıkları Anlatım Biçimi: Gerçekler (Kıssa) ve Efsaneler (Ustûre)	242
3. İblis'in Cin ve Kâfir Olması	244
4. Cin Teriminin Bazı Ayetlerde İnsan Yerine Kullanılması	245
5. Cin ve İns	250
6. İnsanlardan ve Cinlerden Şeytanlar	251
7. Folklorik ve Mitolojik Bir Öge Olarak 'Cin'	252
8. Şeytan	256
9. Halk ve Emr Varlıkları Arasındaki İlişkinin Niteliği	258
Sonuç	260
POSTMODERN ÇAĞDA ÇOĞULCULUK VE HİRİSTİYANLIK:	
BİR AFOROZ HİKÂYESİ	263
Giriş	263
HİRİSTİYANLARIN İSA'YI ALGILAMA BİÇİMİ	
VE BUNUN İSLAM'IN ANLAYIŞIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	291
KAYNAKLAR	307
DİZİN	315

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İslam coğrafyasında uzun zamandır bir huzursuzluk ve buhran hâli hüküm sürmektedir. Kriz dönemlerinde üretilen düşüncelerden (gelenekçi, modern, liberal, ihyacı, tecditçi, reformist, Selefi, hangi ad altında olursa olsun), yaşanılan çağın ruhuna uygun düşmeyen, dinin kök değerleriyle bugünü harmanlayarak inanana bugünün insanı yapamayan, dahası yaşadığı çağın yabancı hâline ve hatta düşmanına dönüştürenler bu buhranı daha da derinleştirmektedirler. Çağdaş dünyayı bireysellik, özgürlük, çoğulculuk, tolerans, farklı yaşam biçimlerine saygı gibi değerlerin beslediği tartışmasızdır. Bu değerleri koruyarak insanın hak ve özgürlük alanını daha da genişleten, bireyi basıkılayan otoritelere karşı onu koruyacak mekanizmaları geliştiren bir yapıya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Dinin çağdaş dünyada karşılık bulması, tam da bu ihtiyacı karşılamasına bağlıdır.

Bu durumda çağdaş dünyanın ihtiyaç duyduğu değerlere kaynaklık edecek bir düşüncenin başarısı şu üç hamleye bağlı görünmektedir:

İlk olarak, Kur'an'ın özgür, onurlu ve saygın bir birey ve toplum yaratma ideali için insanlarla buluşturduğu mesaja kulak vermek. Kaosa eğilimli toplumsal grupları derleyip toplayan, onları uçurumun kenarından alan ve yaşam enerjisiyle dolduran (3/Âl-i İmrân, 103) bu mesajın kendisi doğru, iyi ve güzel olduğu kadar, doğrunun, iyinin ve güzelin de destekçisidir. Kendilerini bu mesajın sahibi sayıp dünyayı 'biz' ve 'ötekiler' şeklinde bölen her mezhebe, meşrebe ve gruba inat bu mesaj insanları 'ortak iyi'ler (*ma'rûf*) yaratarak, ortak endişeleri aşma-

ya teşvik etmektedir (49/Hucurât, 13). İlahî mesajı hukuk mantığıyla yerele mahkûm etmeye çalışanlara karşı, muhatabının bütün insanlar olduğunu söyleyerek (34/Sebe', 28) kendisini dar normatif kalıplara sıkıştırmak isteyenlere karşı direnmektedir. Öte yandan mesaja kulak vermeyenleri zor bir yaşamın beklediğini söyleyerek (20/Tâhâ, 124) insanları muhtemel kâoslara karşı uyarmaktadır.

İkinci olarak, insanın aklının, sağduyusunun ve vicdanının kaynaklık ettiği bilgi ve eylemlere yaslanmak. Aklın süzgecinden geçmeyen, başka bir ifadeyle muhakeme edilerek sahiplenilmeyen bir veriye Kur'an 'zan/sanı' adını vererek o veriyi itibarsızlaştırmaktadır. Aklını kullanmayan insanların her türlü bela ve musibetle karşılaşacağını söyleyen ilahî mesaj (10/Yûnus, 100), tekil olarak her bireyi düşünce üretimi (ictihad) konusunda teşvik etmektedir. "Her bilenün üzerinde bir başka bilen vardır." (12/Yûsuf, 76) buyruğuyla da, yeni olan her şeyi boğma refleksi gösteren dinî gelenekler içinde düşünce üretme mücadelesi veren insanları korumaya almaktadır.

Üçüncü olarak, bir bütün olarak insanlığın ortak tecrübesini ve bilgi birikimini değerli görmek. İnsanların önünü aydınlatan bilginin (24/Nûr, 35) Doğu'ya da Batı'ya da ait olmadığını söyleyen Kur'an bize, bilginin üretildiği coğrafyanın değil temsil ettiği hakikatin peşinde olmamız gerektiğini öğretmektedir. İnsanın, varlığını, aldığı her yeni nefese borçlu olması ne kadar doğalsa, dinî geleneğin gönderilen her peygamberle yenilenmiş olması ne kadar hakikatse, dinin, karşılaştığı her yeni düşünceye bağrını açması, kelimelerinin gücüyle onu hikmet şablonu içinde dönüştürmesi de o kadar doğaldır. Yeni her düşünceyi kendi akış yatağına alarak güçlenen dinî düşünce daha da gür akacak ve uğradığı insanlara hayat verecektir.

Sözü Hintli şair Tagore'a bırakmanın yeridir: "Her doğan çocuk Tanrı'nın insanlardan ümidini kesmediğinin bir işaretidir."

Eserin, gelecek ümidimizi beslemesi dileklerimle...

Şaban Ali Düzgün
Ankara 2016

ÖNSÖZ

Dünyamız, Batı'daki Aydınlanmayı takip eden süreçte, dinlerin kendilerine biçilen sınırları zorlayarak hem ulusal hem de uluslararası alanda önemli roller oynamaya başladığına şahit olmaktadır. Dünyanın en büyük camilerinden birinin Katolikliğin kalbi Roma'da inşa edilmesi, New York ve benzeri metropollerde onlarca cami ve Budist mabedinin varlığı, farklı din mensuplarının mabetlere gidişlerinde ve günlük konuşmalarda dine referansta bulunma oranındaki artış gibi göstergeler, dinin artan etkinliğinin işaretleri olarak okunabilir.

Dinlerin yükselen değer olarak öne çıkmalarının hem olumlu hem de olumsuz yanları var. Çatışma alanlarının çoğunun din kaynaklı görünüyorsa, dinin ekonomik tutumlardan politik kabullere kadar geniş bir alanda kendini göstermeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik ve politik çatışmalar da dinsel çatışmaların yansımasıdır.

Globalleşen dünyada millî kimliklerin silikleşmesiyle dinî kimlikler öne çıkmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği içinde para birimi gibi birçok unsur, millî olma özelliğini kaybetmektedir. Ama ortadan kalkan millî değerlere karşın, dinî kimlikler korunmakta ve insanlar kendilerini dinî kimlikler üzerinden tanımlamaktadırlar. Böylece eskiden millî değerler üzerinden kurulan karşıtlıkların yerini dinî karşıtlıklar almaktadır.

Öte yandan dünyada artan hareketlilik insanların güvenliklerini ve kimliklerini tehdit etmektedir. Güvenliği sağlama ve kimliği koruma yönünde geliştirilen tepkiler de çoğu zaman başkalarının güvenliğini ve kimliğini tehdit eden radikal bir tarzda gelişmektedir. İslam, Hinduizm, Hıristiyanlık, Yahudilik

gibi dinlerde radikal hareketlerin ortaya çıkışında bu güvensizlik ve tehdit hissini büyük payı vardır.

Hissedilen tehditlerin din üzerinden savuşturulmaya çalışılması, dinleri çok farklı platformlara taşımaktadır. Bu platformların konjonktüre göre değişmesi, evrensel değerlere kaynaklık etme ve insanları ideal değerlerle yüceltme gibi ulvi bir misyonu içeren dinleri de konjonktürel unsurlara indirgemektedir. Dinlerin birer enstrümana dönüştürülmeye çalışıldığı böyle bir ortamın dinler adına pek hayırlar getirmeyeceğini söylemek için kâhin olmaya gerek yok. Zira bu tutumda dinler her şeyden önce varoluş amaçlarının dışına çıkarılmaktadır.

Her hâlükârda dinler çatışmaların değil, çözümlerin parçası olacak şekilde düşünölmelidir. Çatışmaları ve şiddeti din üzerinden meşrulaştırmak, dinlerin başına getirilebilecek en büyük felakettir. Genel bir davranış hâlini alan bu tutum uzun vadede dinler kadar dindarları da felakete sürökleyecek bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Tarihte devletlerin fetih yahut istila hareketlerinde dinin imdada çağırılması ve olanları meşrulaştırma aygıtı olarak kullanılması, söylediğimiz tarihsel örneği olarak ortadadır. 1095'te Fransa'da Clermont'da Haçlı seferleri çıkırtkanlığı yapan Papa Urbanus'un, yüz binlerce insanın ölümlüyle sonuçlanacak katliam sürecini 'Tanrı böyle istiyor (*Deus lo volt!*).' diye bitirmesi, dinin nasıl araçsallaştırıldığının en bariz örneği olarak önümüzde durmaktadır.

Şaban Ali Düzgün
Ankara 2012

KAYNAKLAR

- Abdulaziz el-Buhari, *Keşfu'l-Esrar 'ala Usûli'l-Bezdevi*, I-IV, İstanbul 1308.
- Albertini, Tamara, "The Seductiveness of Certainty: The Destruction of Islam's Intellectual Legacy by the Fundamentalists", *Philosophy East and West*, Vol. 53, No.4 (Oct., 2003)
- Aristide, Zolberg, "The Next Waves: Migration Theory for a Changing World", *International Migration Review*, 23: 403-430.
- Aslan, Adnan, *Religious Pluralism in Christian and Islamic Philosophy: The Thought of John Hick and Seyyed Hossein Nasr*, The Curzon Press, Richmond 1998.
- , "Dinler ve Mutlak Hakikat Kavramı: John Hick ve Seyyid Hüseyin Nasr'la Bir Mülakat", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (1997)
- Atiya, A. Suryal, *Crusade, Commerce and Culture*, Bloomington, Indiana 1962.
- Bakhtin, Brandist, "Gramsci and the Semiotics of Hegemony", <http://www.shef.ac.uk/uni/academic/AC/bakh/brandist-paper.html>
- Barber, Malcolm, "Confronting the Crusade, How the West saw Medieval Islam," *History Today*, 1997.
- Barth, Karl, *Church Dogmatics*, çev. G. T. Thomson ve Harold Knight, T & T. Clark, Edinburgh 1956, b6l. 2, I. 357.
- Burns, R. I., "Journey from Islam: Incipient Cultural Transition in the Conquered Kingdom of Valencia (1240-80)", *Speculum* XXXV (1960)
- Bongars, *Gesta Dei per Francos*, 1, s. 382 vd., trans in Oliver J. Thatcher, and Edgar Holmes McNeal, eds., *A Source Book for Medieval History*, Scribners, New York 1905.
- Chartres, Fulcher of, *The First Crusade; The Chronicle of Fulcher of Chartres and other source materials*, edited, with an introd., by Edward Peters, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1971 (2nd rev edition June 1998) University of Pennsylvania Press.
- Cohn, Norman, *The Pursuit of the Millennium; Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages*, rev. and expanded ed., Oxford University Press, New York 1970.

- Comfort, W. W., "The Literary Role of the Saracens in the French Epic", *Publications of the Modern Language Association of America*, LV (1940)
- Cowdrey, H. E. J., "The Genesis of the Crusades: The Springs of Western Ideas of Holy War", *The Holy War*, edited by Thomas Patrick Murphy, Ohio State University Press, Columbus 1976.
- Crone, Patricia, *God's Rule, Government and Islam: Six Centuries of Medieval Islamic Political Thought*, New York: Columbia University Press, 2004.
- Daniel, Norman, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh 1962.
- "Devr-i Hürriyette Tevzi-i Adalet: Seyyar Sulh Hâkimleri", II. Meşrutiyeti Yeniden Düşünmek, derleyen Ferdan Ergut, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Duverger, Maurice, *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev. Ünsal Oskay, (Ankara: Bilgi Yay., 1973)
- Durant, Will, *Felsefe Kılavuzu*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Milliyet Yay., 1973)
- Dunn, James D. G., *Christology in the Making*, SCM Press, London 1980.
- Düzgün, Ş. A., "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi", *Varlık ve Bilgi: Aydınlanmanın Keşif Araçları*, (Ankara: Beyaz Kule Yay., 2008).
- _____, *Allah, Tabiat ve Tarih: Teolojide Yöntem Sorunu ve Teolojinin Meta-Paradigmatik Temelleri*, Lotus Yayınları: Ankara 1995.
- _____, *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni*, Ankara 1999, 2010 ve 2012.
- _____, "Oriental Studies and Conception of Islam in Crusade Period", *AÜF Dergisi*, c. 42.
- Ebü Abdullah el-Kâfiyeci, *Kitâbu'n-Nuzheti fî Ravdati'r-Rûh ve'n-Nefs*, yazma eser, kayıt no: Ayasofya 2130, varak: 5
- Edgar, J. G., *Crusades and Crusaders*, Boston 1868.
- Encyclopédie de İslam* (nouvelle édition) Leiden 1954, III, s. 1144).
- Esed, Talal, *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*, Stanford: Stanford University Press, 2003.
- _____, *Anthropology & the colonial encounter* (edison), London: Ithaca Press, 1973.
- _____, *The idea of an anthropology of Islam*, Washington: Center for Contemporary Arab Studies, 1986.
- _____, *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*, Stanford: Stanford University Press, 2003.
- _____, *Anthropology & the colonial encounter* (edison), London: Ithaca Press, 1973.
- _____, *The idea of an anthropology of Islam*, Washington: Center for Contemporary Arab Studies, 1986.

- Esposito, John, *Islam and Development: Religion and Sociopolitical Change* (Syracuse Unliversity Press, 1980).
- _____, *Voices of Resurgent Islam* (Oxford 1983).
- _____, *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (New York: Oxford Univ. Press, 1992).
- _____, *The Islamic Threat: Myth and Reality?*, New York: Oxford Univ. Press, 1999.
- _____, *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, New York and Oxford: Oxford Univ. Press, 2002.
- Gaudeul, Jean Mary, *Encounters and Claches*, I. 118.
- Gauzner, N., *Kapitalizmde Bilimsel ve Teknolojik Devrimin Çelişkileri*, çev. Sevim Dengiz (İstanbul: Ana Yay., trz.)
- Gellner, E., *Muslim Society*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981, s. 100-1.
- Gencer, Bedri, *İslam'da Modernleşme*, Lotus Yay. Ankara 2008, s. 132.
- Gibbon, E., *The History of The Decline and Fall of Roman Empire*, (Değişik bask.) Böl: 51.
- _____, "Motives of the Crusades", *The Crusades, Motives and Achievements*, ed. James A. Brundage, USA 1964.
- Giezstor, Aleksandr, "The Genesis of the Crusades", *Medievalia et Humanistica*, yy., 1948.
- Gunder-Frank, Andre, *L'accumulation à l'échelle mondiale, 1500-1800* Paris, Calmann-Lévy 1977.
- Gray, George Zabriskie, *The Children's Crusade* (1870).
- Halliday, F., "Review Article: "The Politics of Islam" – A Second Look", *British Journal of Political Sciences* 25 (3): s. 401. Hallam, Elizabeth, ed. *Chronicles of the Crusades: Eye-witness Accounts of the Wars between Christianity and Islam*, Weidenfeld and Nicolson, London 1989.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. S. Mutlu, İstanbul 1965.
- Hamilton, Bernard, *Monastic Reform, Catharism and the Crusades (900-1300)*, London 1973.
- Head, Thomas, ve Richard Landes, eds. *The Peace of God. Social Violence and Religious Response in France around the Year 1000*, Cornell University Press, Ithaca and London 1992.
- Heck, P. L., "Jihad Revised", *Journal of Religious Ethics*, (2004) 32 (1): 95-128.
- Hick, John, *The Metaphor of God Incarnate*, SCM Press ve Louisville: Westminster/John Knox, London 1993.
- Hitti, Philip K., *Makers of Arab History*, (London: Harper Torchbooks, 1971)
- Hoffman, Murad, *Der Islam als Alternative (Bir Alternatif Olarak İslam)* Munich: Eugen.

- Hoffer, Eric, *Kesin İnançlılar: Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, çev. Erkl Günür (İstanbul 1993)
- Huntington, Samuel, "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, Summer 1993, c.72, no. 3, s. 22.
- _____, "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, 77: 3.
- IV. Lateran Konsili (1214) ve Bull, Papa VIII. Boniface'nin *Unam Sanctum*'u (1302), *The Church Teaches*, Herder, London 1955.
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, (London: Phoenix, 1997)
- İbn Abdalberr, *Câmi'u Beyâni'l-'İlm*, Beyrut, trz (Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye), II, 158.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Çev. Z.Kadiri Ugan (MEB, İstanbul 1990)
- Jahanbakhsh, Forough, "Abdolkarim Soroush: New 'Revival of Religious Sciences,'" *ISIM Newsletter*, 8 (2001): 21.
- Karbal, Mohamed, Western Scholarship and the Islamic Resurgence in the Arab World. *AJISS*. Spring 1993. No: 1, 52.
- Kâsânî, *Bedâiyu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Tahkik Ali M. Muavvez, Adil A. Abdulmevcûd, Kahire, 1328 ve Beyrut 1997.
- Keely, Kritz C., ve S. Tomasi, s. 3-27. New York: Center for Migration Studies.
- Kepel, G., *The War for the Muslims, Islam and the West*, Cambridge, MA: Melnap Harvard, 2004.
- Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, (İstanbul 1995)
- Kritzeck, James, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton 1964.
- Lawrence, Bruce, *Defenders of God* (New York: McMillian 1990).
- Krueger, Hilmar C., "The Italian Cities and the Arabs before 1095", *A History of the Crusades*, editor in Chief, Kenneth Meyer Setton, Vol. I *The First Hundred Years*, edited by Marshall W. Baldwin, University of Wisconsin Press, Madison 1969-89.
- L., Roxanne Euben and Zaman, Muhammad Qasim (ed.), *Princeton Readings in Islamist Thought: Texts and Contexts from al-Banna to Bin Laden*, Princeton University Press, 2009. Cutler, Allan, "The First Crusade and the Idea of Conversion", *Muslim World*, LVIII (January 1968), no: 1.
- La Payaute, J. Richard, et les Missions d'Orient au Moyen Age (XIII-XIVe siècles), Ecole Française de Rome, 1977, XXXIV + 325
- Levtzion, Nehemia, "Toward a Comparative Study of Islamization," in *Conversion to Islam*, ed. Levtzion, N., (New York: Holmes and Meier Publishers, 1979)
- Leyser, K., "The Tenth Century in Byzantine-Western Relationships", *Relations between East and West in the Middle Ages*, edited by Derek Baker, Edinburgh University Press, Edinburgh 1973.
- Maclear, G. F., *History of Christian Missions during the Middle Ages*, Cambridge-London 1863.

- Mahmud Muhammad Tāhā, *The Second Message of Islam*, Syracuse: Syracuse University, 1987.
- Malka, Haim, "Must Innocents Die? The Islamic Debate over Suicide Attacks," *Middle East Quarterly*, Spring 2003.
- Marranci, Gabriele, *Jihad Beyond Islam*, Oxford and New York: Berg Publishers, 2006.
- Mardin, Şerif, *İdeoloji*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1982).
- Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, tahk. Bekir Topaloğlu, İst. Mizan Yayınları, 2005-2011.
- Mawdudî, *Witnesses unto Mankind: The Purpose and Duty of the Muslim Ummah*, trans. By Murad, Khurram, Leicester: The Islamic Foundation, 1986.
- McGinty, M. E., Fulcher of Chartres, *Chronicle of the First Crusade*, Philadelphia 1941, 57/8.
- Mead, Walter, "The End of Asia? Redefining a Changing Continent," *Foreign Affairs*, Kasım/Aralık 2000.
- Michaud, J. F., *Histoire des Croisades*, Paris 1841 (6. baskı).
- Michel, Thomas, "Jesuit Writings on Islam in the Seventeenth Century", *Islamochristiana* 15 (1989)
- Migne, Jacques-Paul, *Patrologia Latina* 201, 675-79, terc. by James Brundage, *The Crusades: A Documentary History*, Milwaukee, WI: Marquette University Press 1962, s. 115-121.
- Moule, Charles, *The Origin of Christology*, Cambridge University Press 1977.
- Molla Davudzâde Mustafa Nâzım Erzurumî, *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyet-i Rüyeyet*, Dersaadet: Kader Matbaası 1329.
- Mortimer, E., *Faith and Power: The Politics of Islam* (London, 1892).
- Munro, Dana Carleton, "Papal Proclamation of the Crusade", *The Crusades, Motives and Achievements*, ed. James A. Carl Erdmanns, *The Origins of the Idea of the Crusade*, trans. M. W. Baldwin and Walter Goffart, Princeton NJ 1977.
- _____, "The Children's Crusade." *American Historical Review* 19 (1914); Peter Raedts, "The Children's Crusade of 1212." *Journal of Medieval History* 3 (1977).
- _____, "The Speech of Urban II at Clermont, 1095," *American Historical Review*, XI (1905), s.231-42.
- N. A. Newman, *The Early Christian-Muslim Dialogue, A Collection of Documents from the First Three Islamic Centuries (632-900 A.D.) Translations with Commentary*, Interdisciplinary Biblical Research Institute, Pennsylvania 1993.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Ideals and Realities of Islam*, (Cambridge, Harvard Üniv. Press, 1964)
- Newman, L. I., *Jewish Influence on Christian Reform Movements*, N. York 1925.

- Ninety-nine names of Allah, çev. Shems Friedlander ve el-Hacc Şeyh Muzafferuddîn, Wilwood House, London 1978.
- Nicholson, R. A., *The Mystics of Islam*, Routledge & Kegan Paul, London 1963, s. 88.
- Obermeyer, Carla Makhlouf, "Islam, Women, and Politics: The Demography of Arab Countries", *Poyulation and development Review* 18, No. 2 (March 1992).
- Öner, Yılmaz, *Din-Üretim Biçimleri Üstüne, Tarihsel Uzlaşma*, (İstanbul 1984) 14.
- Packer, George, "The Moderate Martyr: A Radically Peaceful Vision of Islam", *The New Yorker*, 11 September 2006. http://www.newyorker.com/archive/2006/09/11/060911fa_fact1
- Peter the Venerable and Islam", *American Benedictine Review*, VII (Yaz 1956).
- Peter the Venerable, *Summa totius Haeresis Saracenorum* (Compendium of all the Heresies of the Saracens).
- Peters, Rudolph, *Islam and Colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History* (New York: Mouton, 1979)
- Pezdevî, *Kenzu'l-Vusûl*, III, 8.
- Pipes, Daniel, *In the Path of God. Islam and Political Power* (New York: Basic Books, 1983).
- _____, "Oil Wealth and Islamic Resurgence", the Islamic Resurgence in the Arab World. ed. A Dassouki (New York: Praeger, 1982). 51.
- Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İstanbul, Alan Yay. 1986.
- Poschmann, Bernhard, *Penance and the Anointing of the Sick*, trans. and rev. T. Courtney, Freiburg/London 1964).
- Poston, Larry, *Islamic Da'wah in the West: Muslim Missionary Activity and the Dynamics of Conversion to Islam*, Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Prawer, Joshua, "The Legacy of an Epoch: A. The Crusades as a Colonial Movement." *The Crusaders' Kingdom: European Colonialism in the Middle Ages*, Praeger, New York & Washington 1972, s. 469-82.
- Râgıb el-İsfehâni, *el-Mufredât*.
- Ramsey, Michael, *Jesus and the Living Past*, Oxford University Press, Oxford 1980.
- Riley-Smith, J., *The First Crusaders, 1095-1131*, CUP, 1997
- _____, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, Athlone, London 1986.
- Robert, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*, Princeton University Press repr., Princeton 1994.
- Robert of Ketton's, "Translation of the Qur'an", *The Islamic Quarterly*, II (Aralık 1955), sayı: 4.

- Rumi, *Poet and Mystic*, çev. R. U. Nicholson, Unwin, London 1978, s. 166 ('Tek Gerçek Işık')
- Runciman, Sir Steven, "The Crusades: A Moral Failure", *The Crusades, Motives and Achievements*, ed. James A. Brundage, USA 1964.
- _____, "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *A History of the Crusades*, editor in Chief, Kenneth Meyer Setton, Vol. 1; *The First Hundred Years*, edited by Marshall W. Baldwin, University of Wisconsin Press, Madison 1969-89.
- _____, "The Holy Lance Found at Antioch," *Analecta Bollandiana*, LXVIII (1950)
- Ruthven, Malisa, *Islam in the World*, Harmondsworth, 1984) 289.
- Sabbah, F., *Women in the Muslim Unconscious*, (New York: Pergamon Press, 1984)
- Sait, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, çev. İ. Kutluer (İstanbul 1986).
- Samuelson, Robert J., "The Spirit of Capitalism," *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 2001, 205.
- Sanders, E. P., *The Historical Figure of Jesus*, Penguin, London 1993.
- Schacht, J., "Notes on Sarakhsi's Life and Works", 900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslam Hukukçusu Şemsul-Eimme es-Serahsi Armağanı, (Ankara 1965)
- Schillebeeckx, Edward, *Jesus: An Experiment in Christology*, çev. Hubert Hoskins, Collins, London 1979.
- Serahsi, *Usul*, I, 302.
- Sivan, E., *Radical Islam Medieval Theology and Politics* (N. Heaven, 1985).
- Strong, Josiah, *Our Country* (1885).
- Shaw, G. Bernard, *The Adventures of The Black Girl in Her Search of God*, (London, 1934)
- Spellberg, Denis, *Politics, Gender and the Islamic Past: the Legacy of 'Aisha Bint Abi Bakr* (New York: Columbia University Press, 1994).
- Shaikh, Sa'adiyah, "Knowledge, Women and Gender in the Hadith: a Feminist Interpretation", *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 15, No.1, January 2004.
- Setton, K. M., "The Papacy and the Levant (1204-1571)", *American Philosophical Society*, I (1976).
- _____, ed., *History of the Crusades*, Philadelphia 1958.
- Steffens, Bradley, *The Children's Crusade* (World Disasters), Lucent Books, 1991.
- Southern, R. W., *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1978.
- Şan, Mustafa Kemal, "Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme", *Milel ve Nihal*, 3 (1-2), 69-117.
- Taqi, M. 'Uthmani, "Hakim al-ummat ke siyasi afkar." in *Islam awr si-*

- yasat, ed. Muhammad Ishak Multani, 21-76. Multan: "Idara-yi Ta'lif-i Ashrafiyya", zikreden Muhammad Q. Zaman.
- Thatcher, Oliver J., ve Edgar Holmes McNeal, eds., *A Source Book for Medieval History*, Scribners, New York 1905).
- Theologia Germanica*, çev. Susannah Winkworth, Macmillan, London 1937.
- Throop, P. A., *Criticism of the Crusade*, Amsterdam 1940.
- Tolan, John Victor, ed. *Medieval Christian Perceptions of Islam: A Book of Essays*, Garland Reference Library of the Humanities, Garland Publishing, New York 1996.
- , "Muslims as Pagan Idolators in Chronicles of the First Crusade", in *Western Attitudes towards Islam*, edited by Michael Frassetto et David Blanks, St. Martin's Press, New York 1998.
- , "Rhetoric, Polemics, and the Art of Hostile Biography: Portraying Muammad in Thirteenth-Century Christian Spain", in *Pensamiento hispano medieval: homenaje a Horacio Santiago Otero*, edited by José María Soto Rábanos, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1998.
- , "Peter the Venerable on the 'Diabolical Heresy of the Saracens'", in *The Devil, Heresy, and Witchcraft in the Middle Ages: Essays in Honor of Jeffrey B. Russell*, edited by Alberto Ferreiro, Leiden/Brill 1998, 345-67.
- Vat, Van der, *Die Anfänge der Franziskanermissionen*, Werl 1934.
- Vesey, Godfrey, "Interrogating Nature: How is science to be distinguished from pseudoscience?" *Philosophy in the Open* içinde (Londra 1974) s. 97.
- Watt, W. Montgomery, *Muhammad: Prophet and Statesman*, Oxford University Press, Oxford 1961.
- , *Islamic Fundamentalism and Modernity*, (Londra, 1989)
- Watt, M., *Islamic Fundamentalism and Modernity* (London, 1989).
- Whitaker, Charles F., "Globalism (Part Two): The Tents of Shem," "Prophecy Watch", *Forerunner*, Temmuz 2001.
- Wilkinson, John, *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*, Aris & Phillips, Warminster 1977.
- Will, Kymlicka, "Citizenship in an Era of Globalization: A Response to Held," Ian Shapiro and Casiano Hacker-Cordon (eds.), *Democracy's Edges* içinde (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999).
- Waardenburg, Jacques, *Islam: Past Influence and Present Challenge*, ed. Alford Welch and Pierre Cachia. (Edinburgh, trz.).
- Ward, Graham, *Theology and Contemporary Critical Theory*, (Londra: Macmillan Press Ltd., 1996)
- Zolberg, Aristide, "International Migration in Political Perspective", *Global Trends in Migration*, ed. Marry

DİZİN

- I. Haçlı Seferi 185, 187, 200
II. Dünya Savaşı 155, 167, 179
II. Haçlı Seferi 185
II. Pius 181, 198
IV. Haçlı Seferi 180
IV. Henry 188
V. Haçlı Seferi 186
VII. Gregory 188
11 Eylül olayları 217
11 Eylül saldırısı 227
1830 devrimi 57
- A
Abbasi: ~ halifeleri 106; ~ hilafeti 197; ~ler
102, 105, 106, 107, 206
Abduh, Muhammed 243
Abdurrâhmân b. Avf 85
acem 93
adalet 22, 23, 33, 35, 46, 66, 68, 71, 72, 83,
87, 88, 89, 98, 110, 131, 154, 158, 160,
161, 164, 176, 221, 236, 238
Âdem (Hz.) 29, 154, 258
Adorno 155, 168
afak ve enfûs 49
aforet edilmek 182
Afrika milletleri 123
Aguilers, Raymond of 198
ahlak: ~ hüriyeti 146; ~çılar 202
ahlaki: ~ endişe 84; ~ kayıtsızlık 146; ~ ku-
rallar bütünü 138
ahvâl-i şahsiye 102
aile reisliği 85, 89; ~nin erkeğe verilme-
si 89
akıl: ~ ve tecrübe 27; ~ ve vahiy ilişkisi 28;
~ ve vahiy temeli 27; ~cılaştırılma 40; ~la
keşfedilecek temel doğrular 29
akılın hâkimiyeti 155, 167
akıl 88
Alâuddîn Tûsi 108
'âlemu'l-emr 100
Ali (Hz.) 102
Ali Abdurrâzık 211
âlimler 21
Allah: ~'in iradesi 43, 143, 145; ~-insan iliş-
kisi 159
Alman: ~ Faşizmi 71; ~ Nasyonal Sosyaliz-
mi 111
Alparslan 105
alt hıristoloji 274
ana din 63
Anadolu Selçukluların 107
anaerkil 77
analitik kıstas 141
analojik dinamizm 286
Anglo-Saksonlar 32, 164, 236
anlatı 267
antagonist 43
antagonizma 43
Antakya katliamı 183
antropoloji 80, 236
Apollinaris 294
apolojetik tutum 210
apostasy 182
Aquinas, Thomas 182, 199
Aramice 131
Arap: ~ âlimler 106; ~ ataerkilliği 89; ~ çoğ-
rafiyasının kültürü 94; ~ etnisitesi 101; ~
feministler 77; ~ geleneği 101; ~ kabile
yaşantısı 136; ~ milliyetçiliği 115; ~ ordu-
ları 138; ~ sosyalizmi 115; ~ toplumu 22,
84; ~ yarımadası 78; ~/Hicaz kültürü 102;
~/Kureyş milliyetçiliği 102; ~ça ibadet 96;
~İsrail çatışması 128
Areopagiteli Dionysius 270, 272
Arım Seli 86
Aristotelyen düşünce tarzı 199
Arius 49; ~çuluk 50
Arnold, T. W. 224
asabiyet 19, 71
ashab-ı kehf 18
asimilasyon 33, 124, 125, 164, 232, 236,
237
askerî diplomasi 186
Aslan, Adnan 302, 303
Assisili St. Fransis 186
Asya 44, 118, 123, 128, 130, 190, 195,

216; ~ krizi 118
 aşağıdan hıristoloji 263, 274
 aşırı milliyetçilik 60
 ataerkil 79, 88, 89; ~ lik 88
 ateist 118, 129
 atom bombası 45
 Avrupa 32, 36, 112, 130, 151, 179, 180,
 199, 235, 238; ~ sömürgeciliği 179; ~
 ulusları 130
 aydınlanma 32, 81, 137, 152, 233, 235;
 ~ hareketi 27; ~ öncesi dönem 137; ~cı
 akıl 155; ~nın Diyalektiği 168; ~nın mirası
 167
 ayet 54, 55
 ayrıştırma 114, 171
 ayrılıkçılık 33, 164, 236, 237
 Ayşe (Hz.) 88
 azınlıklar 33, 164, 236, 237

B
 bağımlılık tezi 30, 152, 233
 bağlaşım 269, 271, 276
 balığ 88
 Balkanlar 128
 Barth, Karl 291, 292
 Bartholomew, Peter 187
 Batı: ~ dışı toplumlar 152, 235; ~ Dinleri
 63; ~ Hıristiyanlığı 180, 198, 200; ~ kültür
 havzası 32, 152, 235; ~ medeniyeti
 18, 198; ~ modernizmi 31, 152, 233;
 ~ problemi 129; ~ tarihi 23, 160; ~ tarzı
 modernizm 151, 233; ~nın inanç öğretileri
 151; ~dışı toplumlar 30, 32, 33, 237;
 ~lı aydınlar 141; ~lı gelenek 26; ~lı gelişme
 30, 152, 233; ~lı tarihçiler 179

Bedevis 90
 behâim 21
 Bel'am 40
 belde 66, 67, 70
 belirlenimcilik 46
 Belkıs 261
 bencillik 147
 Berberi dili 96
 Berger, P. L. 135
 bid'at 136, 137; ~lere düşmanlık 137
 bilgi 27, 47, 78, 156, 196, 249, 308
 bilim 44, 140; ~ çevreleri 27; ~sel anlayış
 139; ~sel gelişme 139; ~sel ve teknolojik
 devrim 45
 bilme yeteneği 28, 97, 258
 birey 17, 25, 42, 45, 121, 149, 279; ~sel
 düşünce 55, 56; ~sel otonomi 80; ~sel-
 lik 122
 Birinci Dünya Savaşı 111
 birlik ruhu 33, 165, 236
 Bismark 41, 53
 biyografik tarih yorumu 159
 Bizans 127, 128, 180, 185, 190, 191, 193,
 196, 202
 Bourgueil, Baldric of 189

borçlar hukuku 90
 boşanma 78, 79, 85, 89; ~ hakkı 85
 Boşnak-Sırp çatışması 128
 Brahmanist Hindular 173
 Britanya İmparatorluğu 179
 Budizm 63, 197
 bürhan 196, 199
 büyüculük 29
 Büyük Albert 199
 büyük: ~ anlatı 74; ~ cihad 222; ~ dönü-
 şüm 112
 Büyük Selçuklular 107

C
 Ca'fer el-Numeyri 214
 Ca'feriyye 101
 Caferi 89; ~ dinî kurumları 127; ~ dönemi
 77, 85; ~ dönemi Arapları 244
 cami cemaati 73
 canlı bomba 226; ~ saldırıları 228
 Cebrail 249
 cehalet 169
 cehennem 67
 cemaat 68, 147, 164, 218, 288
 cemiyet 68, 147
 cennet: ~ ideali 118; ~ tekelciliği 32, 152,
 235; ~ ve cehennem 124
 ceza hukuku 102
 cezaî adalet 158
 cezalandırma 64
 Chartres, Fulcher of 183, 187, 189, 307,
 311
 cihad 220, 222, 223, 224; ~izm 207
 cin 241, 243, 245, 247, 248, 249, 250, 251,
 252, 253, 254, 255, 258, 261, 262
 cins 79, 156
 cinsiyet 77, 78, 79, 80, 81, 91; ~ farkı 79
 cizye 142, 228
 Clermont Konsili 189
 Cluny, Anastasius of 186
 coğrafi unsur 94
 Comte, A. 17
 Cox 118
 Cürcâni 107
 Cüneyd 302

Ç
 çağdas: ~ çoğulcu hıristolojiler 277; ~laş-
 ma 31
 çatışma 116, 170, 172, 234, 243
 çekim kanunu 46
 Çin 18, 172, 200, 253
 çoğulcu:~laşma 135; ~luk 156, 163, 263,
 267, 268, 269, 272, 273, 275, 278, 280
 çok: ~ evlilik 98; ~ kültürlülük 233; ~ ulus-
 lu din 119

D

darb 83, 91
 dâru'l-harb 225, 226
 dâru'l-İslâm 225, 266
 Debûstî 104
 Deccal 193
 deforme Protestanlık 124
 değişim 35; -e yön veren yasalar 39; -in kaynağı 38
 değişmezlik 136
 Demokrasi 124, 212
 deruni 48, 288, 289
 Descartes R. 56, 57, 117
 despotluk 64
 determinist: ~ bakış açısı 54; ~ tarih anlayışı 54
 Deuil, Odo of 185
 devlet: ~ kapitalizmi 118; ~ sistemi 44
 devrim 35; ~ girişimleri 35; -ci dönüşüm 39, 57, 214
 dışlayıcılık 25
 dil 23, 31, 96, 163, 211, 234; ~ kullanımını 79
 din 36, 63, 67; ~ algısı 27
 din bilimci 271; ~ dili 72, 98, 211, 270, 272, 275, 281, 282, 286; ~ hüriyeti 145; ~ ölçütü 21; ~ ve siyaset 65; ~ yorumları 93; ~dar 24, 27; ~de ayrılıkçılık 182; ~de tekelcilik 67; ~de zorlama 145; ~devlet ayrımı 124; ~i vicdana hapsedme 27; ~in buyrukları 25, 89; ~in dünyevileşmesi 135; ~in gerçekliği 23; ~in globalleşmesi 120; ~in içini boşaltma 26; ~in işlevi 20; ~in metalaştırılması 117; ~in toplumsal tezahürleri 24; ~ler teorisi 268; ~lerin doğruluk değerleri 24; ~lerin doğuşu 35; ~lerin geri dönüşü 27; ~lerin vahyedilmeleri 160; ~lerin vahyedilmeleri 22
 dini: ~ anlam 269; ~ Antropoloji 80; ~ bağımsızlık 146; ~ çoğulculuk 278; ~ değerler 20; ~ deneyim 283; ~ düşünce 27; ~ gruplar 69, 120, 128, 163; ~ hareketler 36; ~ hareketler 61, 122; ~ literatür 67; ~ metinler 78; ~ metinleri yorumlama 267; ~ otorite 88; ~ öğreti 109, 279; ~ sembol 269; ~ semboller 270; ~ tartışma 103; ~ yapı 21
 Dinsel: ~ alanda modern dönem 122; ~ bilgi 121; ~ ciddiyetsizlik 121; ~ çeşitlilik 119; ~ dogma 57; ~ dönüşüm 39; ~ enformasyon 120; ~ globalizasyon 121; ~ inançlar 46; ~ kabilecilik 67; ~ köktenlik 33, 165, 237; ~ pazar 121; ~ sembol 270; ~ sorunlar 57; ~ tekelcilik 153; ~ leştirme 94
 direnme 50
 diyakron 19, 161
 diyalektik: ~ düşünme biçimleri 23, 110, 161; ~ felsefesi 57; ~ materyalizm 42
 diyalog 268, 269

dogma 56

doğa: ~ bilimleri 47; ~ yasası 46; ~nın işleyiş kanunları 47

doğal: ~ çevre 44, 47; ~ din 17, 167; ~ yasalar 114

doğru: ~ düşünce 26; ~ eylem 26

doğrudan şiddet 233

Doğu Dinleri 63

Doğu Hıristiyanlığı 180, 181, 199

Doğu kültürleri 163

Doğu medeniyetleri 18

Doğu sorunu 185

Doğu-Batı ilişkileri 33, 165, 236

Dol, Baudri of 183

Dorylaeum Muharebesi 185

Dostoyevsky 148

Douglas, Fedwa Malti 81

dönüşüm 41, 130

dövme 84

Dunn, James 295, 296

durağanlık 75, 136

dünya görüşü 24, 196, 202, 271

dünyevi: ~ 24, 193, 220, 222, 224, 225; ~leşme 135; ~leşme süreci 135

E

ebedilik 100

Ebû Abdullah ed-Dâmegâni 105

Ebû Bekir (Hz.) 95

Ebû Hanife 56, 94

Ebû Talib 246

Ebû Ubeyde 257

Ebû Yusuf 106

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevi 105

Ebûs-Sutûd 106

ed-din 63

edilgenlik 49

egemen 44, 47, 78, 129, 132, 170; ~ smif 44; ~lik 49, 52, 64, 129, 132

eğitim 78, 107, 213, 219, 231, 234, 264

ehl-i kitap 25, 31, 163, 173, 174, 196, 228, 234; ~ hukuku 174

ekolojik denge 147

ekonoloğlar 118

ekonomi 35, 45, 118; ~ tarihçileri 179

ekonomik: ~ bağımsızlık 147; ~ bölgesellik 116; ~ ilişkiler 35, 43, 45; ~ kaygı 85; ~ liberalizm 146; ~ modernizasyon 116

elçi 145

elektronik medya 117

elest sembolü 173

eleştirel: ~ bilinç 23, 110, 161; ~ düşünce 140, 141; ~ teori 18

elitizm 124

Elmalılı Hamdi Yazır 247

Emevi: ~ Devleti 224; ~ dönemi 106; ~ hânedanlığı 56

Emeviler 102

empyeral güç 65

- emperyalizm 130
 endüljans 146
 Endülüs 174
 enfa 31, 235
 enformasyon çağı 120, 121
 engizisyon 264
 enkarnasyon 283, 291, 301;~un dili 286
 entegrasyon 33, 164, 165, 232, 236, 237
 entelektüel milliyetçilik 93, 94, 108
 entelijansiya 93
 erkek şahit 90
 erken dönem Hıristiyan teolojisi 175
 Erzurumlu Mollazâde Mustafa Nazım 87
 esbâb-ı nüzûl 100, 108
 Esed, Muhammed 247
 Eski Ahit 286, 287
 Esposito, John 211
 Eş'arilik 107
 eşitlik 22, 23, 71, 78, 80, 89, 91, 98, 110, 156, 214, 216
 etik adalet 158
 etkenler kuramı 40, 41
 etnik 22, 23, 24, 70, 94, 119, 163, 174, 219, 226, 234, 304;~aidiyet 23;~temelli milliyetçilik 94
 etnoloji 32, 152, 236
 etnosantrizm 32, 235
 evlilik 77, 78, 79, 83
 evrenin ruhu 71
 evrensel: ~ ahlak yasası 21;~akıl 155;~barış 56;~bütün 51;~çağdaşlık 31, 235;~değerler 22;~insani standart 20
 eylemsizlik 42
 Eyyubi Sultanı Melik el-Kâmil 186
 Eyyubiler 197
 ezeli buyruk 41
- F**
 Fadlullah, Seyyid Muhammed Hüseyin 227
 Fahreddin Râzi 108
 Fanon, Frantz 155, 168
 Fârâbi 166
 farklı dinler 63
 farklılaşma 71
 farklılık 33, 130, 152, 164, 177, 236, 237, 266, 292, 302;~la birlikte eşitlik 156
 faşizm 60, 124
 Fatımi halifeleri 197
 Fatımiler 107, 185
 Fatih Medreseleri 105
 Fatih Sultan Mehmet 181
 Fâtiha 65
 Fatna Sabbah 81
 felsefe: ~de tekellilik 153;~nin metafiziksel örnekleri 20, 162
 felsefi: ~akımlar 27;~düşünce 23, 56;~kavramlar 46
 fenomenoloji 18
 feodal: ~44, 67, 129, 179, 186, 195, 200;~ekonomi 129;~üretim 44
 feodalizm 123
 ferdî sorumluluk 144
 ferdin hürriyeti 146
 ferdiyet 23
 fert 23, 38, 40
 fetih 93, 225
 fetva 82, 229
 Feuerbach 57
 fisk 154
 fitrat 21, 74, 96
 Filistin 65
 filozoflar 21, 166, 296
 Firavun 18, 22;~ailesi 54, 55
 fitne 81, 173
 Foça isyanları 50
 folklorik 242, 243, 244, 253, 261
 Foucault, M. 155, 168
 Fransız Devrimi 36, 61
 Fransızlar 56
 Freud 243
 Friedman, M. 124
 fundamentalizm 132
 furkan ve basiret 22
- G**
 Galileo 117
 ganimet 80
 garnizon kentleri 80
 gayb 247, 253, 260;~dan haber alma 244, 254;~i varlık 242, 243, 261
 gayret 61, 63, 211
 gayr-i müslim 142
 Gazâlî 96, 107, 108, 166
 geçici göç 232
 geçimsizlik 84
 geçmiş 59
 gelecek 59
 gelenek 20, 29, 71, 85, 101, 139, 149, 164, 196, 205, 211, 299, 301;~sel İslam algısı 136
 gelişme düzeyi 44
 Gellner 209
 gerçeklik 17, 32, 152, 211, 235, 286
 Germenler 153
 geschichte 157
 Gibbon, Edward 138, 178
 global: ~köy 114;~izasyon 109, 111, 121;~izm 109, 110;~leşme 111, 112, 114, 118, 120
 göç 35, 231, 232, 233, 234, 237
 göçebelik 66
 göçmen 231
 görececiklik 110, 268, 269
 görünmeyen din 135
 Gramsci, Antonio 112
 Grekler 185
 grup körlüğü 60
 güç 18, 20, 40, 41, 77, 78, 80, 91, 107,

- 114, 121, 130, 133, 139, 149, 175, 176, 200, 219, 222, 252, 260, 281, 299;~le ya-
pılan cihad 222
güzel 172
- H
- haber 29, 141
- Haçlı: ~ askerleri 187;~ seferleri 16, 23, 71, 109, 198
- Hadid 169, 175, 176
- hadis 79, 90, 103, 135, 212;~ kitapları 84
- Haight, Roger 263, 264, 265, 266
- hak din 25
- hakikat 21, 29, 69, 74, 207, 211, 235, 269, 292, 304;~ tekelciliği 32, 151, 152, 235;~in keşfi 139
- Hâkim eş-Şehid 105
- hakkaniyet 46, 89, 160
- hakk-ı müsavat 87
- haklarda eşitlik 22
- halife 81, 85, 103, 163, 197, 212, 250
- Halife Ömer 138
- halk 38;~lann katledilmesi 130
- Haman 40
- Hamidullah, Muhammed 105
- hamiyyet 108
- Hanbeli 107, 197
- Hanefi 88, 89, 97, 102, 103, 104, 105, 106, 107;~ âlimler 103, 104;~ bilginler 104;~ fakihler 97;~ fikhî 102;~ uygulaması 89;~ yorum 105
- Hanefiler 86, 89, 102, 103, 104, 106
- Hanefilik 93, 94, 101, 104, 105
- haram 17, 22, 97
- hardware devrimi 120
- haremlik-selamlık 91
- Hariciler 95
- Harizm 106
- Harranlılar 127
- Hârûn Reşid 106
- Hasan el-Bennâ 213, 218
- Hasan el-Turabi 213
- Hatice 77, 246
- Havle bint Sa'lebe 90
- Hayek, Friedrich von 113
- Heck 224, 309
- Hegel, Friedrich 57, 153;~in Ruh felsefesi 153;~ci Sol 57
- Hegemonya 109
- hegemonya 23, 34, 109, 110, 112, 160, 162;~cı yapı 160
- helal 17, 22, 97
- henoteizm 281
- heresy 182
- heretik 202, 294
- hermenötik metod 276
- Hermit, Peter the 184, 185
- heterodoks 118
- heva 260
- Hiristiyan: ~ din bilimciler 263;~ ge-
leneği 128;~ Latin Batı 128;~ öğreti 264;~laşmamış 183;~lıktan dönme 182
- Hiristoloji 274;~ doktrininin temeli 284;~ik problem 273;~nin metodu 273
- hırsızlık 29
- Hicaz: ~ ekolü 93;~ fikhî 102;~ kültürü 103;~hadis fikhî 106
- Hick, John 268
- hidayet 22, 246
- hidrojen bombası 45
- hikmet 33, 72, 74, 96, 104, 106, 144, 159, 160, 165, 171, 191, 236;~ hiristolojisi 274, 275;~in beş sütunu 171
- hikmet-i teşri 104
- hikmetu't-teşri' 96
- hilafet 95, 106, 197
- hile-i şer'iyye 104
- Hind 77
- Hinduizm 15, 63, 111, 122, 128, 197, 300
- Hint 18, 101, 131, 149, 172, 197, 206, 253
- Hira 23, 149
- Hiskett, Mervin 225
- Historie 157
- Hitler 153, 187, 206
- hiyel ve mehâric 104
- hiyerarşi 66
- hiyerarşik yapılanma 122
- Hocazâde 108
- Hodgson 210
- Hoffer, Eric 61
- homo sapiens 250
- Horkheimer 155, 168
- hoşgörü 33, 57, 107, 156, 164, 236, 237
- hukuk sistemi 43, 106
- Hume, David 140
- Huntington, Sammuel 116, 133
- hurafe 21, 146
- hükmi değerler 82
- hümanist değerler 167
- hümanistik 215
- hümanizma 167
- Hümeyra 88
- hürriyet 23, 142, 145, 146, 147, 173
- I
- Irak fikhî 102
- Irak fikhî ekolü 106
- Irak/Kufe ekolleri 94
- Irak'ın işgali 217
- ırkçılık 33, 129, 164, 236, 237, 238
- İ
- İblis 244, 245
- İbn Haldûn 19, 71, 93, 94, 160, 166, 310
- İbn Hibbân 106
- İbn Kesir 30, 85
- İbn Kuteybe 213
- İbn Ruşd 108, 166, 175, 199
- İbn Rüşd 171

- İbn Teymiyye 227
İbn Tümer 96
İbrahim (Hz.) 29
İbrahimi: ~ dinler 63, 138; ~ gelenek 123, 163
İbranice 82; ~ yazmalar 297
ictihad 27, 34, 105, 162, 220
iç savaş 57
içgüdüsel davranış 81
ideoloji 36, 112, 211
ifrat ve tefrit 46
ihbari tarih 160
ihtilaf 163; ~in meşruluğu 164
İkbal, Muhammed 302
İkinci Akabe Biati 85
İkinci Dünya Savaşı 128
İkinci Roma 124
ikiyüzlülük 29
iktidar 26, 40, 61, 69, 70, 91, 154, 175, 176; ~ kaynağı 40; ~ mücadeleleri 26
iktisadi yaşam 114
iktisap 83
İktisat 118; ~ ilahiyatçıları 118
ilahi: ~ bedenlenme düşüncesi 301; ~ din 23; ~ dinler 17; ~ hürriyet 146; ~ irade 40; ~ kanun 51; ~ kitap 25
iletişim 70, 114, 116, 217, 258, 262, 266, 267, 278
ilham 28, 96, 242, 245, 253
ilim 172; ~irfan meclisleri 88
ilk günah doktrini 146
ilkel: ~ kabile tutuculuğu 108; ~ komünal üretim 44
ilmi faaliyetler 56
imaj 129, 184, 195, 216
İmam Mâtürîdî 21, 74, 108, 173, 225, 254
İmam Muhammed 106
İmam Şafîî 258
imamet 212
İmamîyye 101
iman 17, 26, 51, 97, 121, 145, 175, 177, 227, 245, 274, 280, 292, 295, 296
imge 129
inanç 121, 138, 264
inanma hürriyeti 148
inayet 146, 159, 304
İncil 23, 131; ~ öğretileri 131
İngiliz püritenleri 41
inkârcı 145, 251
ins 250
insan 39; ~ doğasının değişmezliği 35; ~ eylemleri 42; ~ fitrati 21, 96; ~ iradesi 144; ~ özgürlüğü 143; ~ toplulukları 37; ~in doğası 74; ~lık dini 17
insiyet 81
inşai tarih 160
intihar 142, 143, 227; ~ bombacılığı 227
irade 28, 97
irade eğitimi 28, 97
İranlı âlimler 107
irfan 88, 196
İsa (Hz.) 125, 131, 263, 278; ~ Mesih 181, 192, 195, 279, 280, 283, 289, 290, 293, 295; ~ ve kurtuluş öğretisi 264; ~'nın çarmıha gerilmesi 184; ~'nın dirilişi 265; ~'nın gönderilişi 22; ~'nın rolü 263; ~'nın Tanrı'nın sembolü oluşu 285; ~'nın ulûhiyeti 263, 265, 278, 279, 280, 283, 286
İsfehâni, R. 241
İskenderiye 138
İslam: ~ düşünce külliyyatı 140; ~ fetihleri 101; ~ fıkıhı 89; ~ fobisi 33, 165, 236; ~ hukuku 84; ~ ilim geleneği 139; ~ kimliği 93; ~ kültür geleneği 28; ~ kültürü 107; ~ medeniyeti 21, 138; ~ öncesi Arap toplumu 141, 243; ~ toprakları 128; ~ ümmeti 121; ~'in ana kaynakları 149; ~'in hürriyet anlayışı 146; ~'in kendine yeter oluşu 138; ~'in mesajı 248; ~'in özü 34, 165, 237; ~'in politik yönü 132; ~cılar 212; ~i canlanış 135; ~i diriliş 134; ~i gelişme 227; ~i hareketler 134
İsrailoğulları 30, 64, 158
İstanbul'un fethi 128
istatistiksel değerlendirme 78
istihdam 78, 79
istinbat 99
İşaya 68
işgal 112, 124, 125, 130, 180, 181, 191, 192, 195, 201
işlevsellik 56
İzzetbegoviç, Aliya 65, 168

J
Jones, Dow 118

K
kabile kültürü 94
Kabile mantığı 64
Kabile tahakkümü 95
kabile yapısı 80; ~cilik 22
kaburga kemiği 82
kaçınılmaz toplumsuluk 57
kader 50, 52, 54, 159, 175; ~ci anlayış 41; ~cilik 41
Kadı Abdülcebbar 28, 97
Kadıköy Konsili 293, 294
Kâdilkudâtılık 106
kadın 68, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 137; ~ erkek ilişkileri 85; ~ hakları 81; ~ şahit 90; ~'in evlenme özgürlüğü 85; ~'in konumu 81; ~'in şahitliği 90; ~'ların camide namaz kılmaları 86; ~'ların evdeki ibadetleri 86; ~'ların özel hâlleri 86; ~'ların toplumsal alanda görünürlükleri 86
kâfir 33, 165, 236
kahramanlar 38, 242, 296
kalbi cihad 222

- kalıcı göç 232
 kamu görevi 86
 kamusal alan 82
 kapitalist: ~ çağ 130; ~ üretim 44, 115, 130
 kapitalizm 123
 Karafî 213
 kardeşlik 156
 Kardinal Joseph Ratzinger 264
 kargo kültürlerin toplumu 162
 karşılıklı saygı kültürü 33, 236, 238
 kartezyen felsefe 117
 karye 66, 67
 Kâsânî 105
 kast sistemi 253
 Katolik: ~ inanç 146, 264; ~ reformasyonu 112; ~lik 26
 kavramsallaştırma 75
 kavvâm 89
 Kazf 90
 kelam 43
 Kelam: ~ hristolojisi 287, 288; ~'in ezeli-
 liği 264
 kenotik 294
 Kenyata, Jomo 131
 Kepel, G. 217
 Kerhî 104
 Keyd 81
 kıtal 220, 221, 222, 223
 kıyamet günü 143, 259
 kıyas 108
 kilise 26, 27; ~ adamları 57; ~ karşıtı akım-
 lar 26
 Kitab-ı Mukaddes 26, 158
 Kitap 169; ~sız medeniyetler 170
 kitle hareketi 62
 Klan 95
 klasik Marksizm 109
 kodifikasyon sistemi 164
 kolektif din 145
 koloni 65, 128, 131, 132, 152; ~lerin sö-
 mürülmesi 130
 kolonyal dönem 32, 160, 165, 236
 komünizm 124
 Konevî, Sadreddîn 108
 konformizm 96
 konfüçyanizm 122, 133
 Kont Raymond 187
 korelasyon yöntemi 271
 köktenci unsurlar 33, 165, 237
 köle: ~ edinme 161; ~cı düzen 50; ~cı üre-
 tim 44; ~lere kötü muamele 161
 kölelik 50
 Körfez Savaşı 134
 kronikler 185
 Kubbetu's-Sahra 191, 193
 Kudüs 175, 179, 180, 183, 184, 185, 190,
 191, 192, 193, 198, 200, 201, 261, 265;
 ~ Hristiyanlar 190; ~ katliamı 183
 Kufe merkezli fıkıh 102
 kulun fiilleri 43
 Kur'an 28, 29, 38, 64, 66, 80, 81, 86, 88,
 96, 99, 100, 103, 141, 142, 148, 158,
 169, 172, 173, 207, 220, 221, 222, 241,
 251, 253, 258, 260, 300, 301; ~ ayetle-
 ri 79, 98; ~ dili 72; ~ mesajının muhata-
 bı 73; ~ metni 78; ~ yorumcuları 84, 206;
 ~'in hitabı 73
 Kureys 95; ~ karşıtlığı 95
 kurtuluş tekelciliği 32, 152, 235
 kurucu-öteki 156
 Kurulu düzen 59
 kurum 59, 225; ~sal din 26, 29; ~sallaş-
 ma 82
 kuşkuçuluk 57
 kutsal 61, 67, 78, 117, 122, 158, 178, 180,
 187, 205, 210, 223, 251, 265, 300, 301;
 ~ kitap 67, 141, 149, 173; ~ metin 27,
 205, 206; ~ mızrak 187; ~ topraklar 179
 Kutub, Seyyid 213, 214
 Kuzey Amerika Dinî Konseyi 229
 küçük cihad 222
 kült 34
 kültürel: ~ çatışma 133; ~ pratikler 21; ~
 şiddet 233
 kültürsüz medeniyetler 168
 küreselleşme 279

 L
 Latin:~ Hristiyanlar 180, 181, 186, 191; ~
 Hristiyanlığı 181; ~ Katolik Kilisesi 181;
 ~ Kudüs Kralığı 179; ~ce 131, 139, 170,
 194; ~ler 127
 levh-i mahfûz 100
 Levztion, Nehemia 225
 liberal 58; ~ düşünce 146; ~ felsefe 121; ~
 teolojiler 25; ~ yaşam biçimi 31, 233
 Libya 134
 liyakat 46, 71, 160
 logos hristolojisi 287
 logosentrizm 207
 Lombokolar 65
 Luckmann 135
 Luka İncili 297
 Lut (Hz.) 68

 M
 ma'raka 221
 ma'ruf 74, 156, 172
 mabet 31, 163, 235
 maddecilik 44
 Mahmud Muhammed Taha 213
 makâsîdu'ş-şeria 96
 Makkabi Yahudileri 211
 mali yükümlülük 84
 Mâlik b. Nuveyre 95
 Malikilik 103
 Malmesbury, William of 195
 manevi değerler 36
 Mani: ~ prensipleri 29; ~'nin yasaları 29
 Maniheizt 69, 127

- Marjinalite 232
 Markos incili 282
 Marksist: ~ anlayış 43; ~ estetik 129; ~ literatür 44; ~ söylem 51; ~ teori 161; ~ler 39
 maruf 18, 31, 60, 103, 171; ~ sünnet 103
 Marx, K. 44, 137, 211
 Materyalist 37
 Mâtürîdî 21, 108, 223
 Maturidî gelenek 106
 Maturidîlik 102
 Mazdekler 69, 127
 Mebsût 104, 105
 Mecusi 173
 medenî ayetler 215
 medenî hüküm 215
 medeni: ~ hukuk 102; ~leştirme misyonu 71
 medeniyet 19, 31, 34, 65, 74, 93, 94, 116, 129, 134, 135, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 200, 203, 234; ~ bilinçliliği 116; ~ kurucu 31, 234; ~ kültürü 65; ~ tasavvurları 93; ~ ve şehir 65; ~ler çatışması 206; ~siz kültürler 168
 Medine 66, 67, 70, 138; ~ Sözleşmesi 142; ~ Vesikası 70
 Medokrati 60
 Medyen 68
 Mehdi 49
 mehir 85
 mekanist felsefî anlayış 129
 Mekke'nin fethi 174
 Mekki: ~ ayetler 214, 216; ~ hüküm 215
 melek 25, 241
 Memluklar 196, 197
 merkez-çevre ilişkisi 152
 mesleki mobilite 232
 meta 40, 117, 118, 139, 265, 266, 267, 268
 metafiziksel temel 24
 Metafor 278
 metin 78, 79, 82, 102, 103, 139, 164, 205, 209, 265, 268, 271, 273; ~ yorumcusu 78
 metropolis 67
 mevâlî 94, 95, 96
 Mevdûdî 213
 Mevlânâ Celâleddin Rûmî 302
 Mevlâna Ebû'l-Kelâm Âzad 302
 Mevlana Muhammed Ali 247
 mezhep 93, 94, 122, 136
 Mısır 22
 mikro-Arap milliyetçiliği 96
 milenarizm 131
 militarizm 130
 milli hareketler 128
 milliyetçi: ~ dönüşüm 39; ~ hareketler 61; ~lik 93, 94, 107, 108, 111
 minhac 157
 miras 79, 84, 85, 202; ~ paylaşımı 85
 misak 143, 154, 172
 mistik düşünce 172
 misyon 19, 71, 109; ~lik 184
 mitoloji 67, 258
 mitolojik: ~ anlatım 253; ~ imge 155, 167
 mizan 169, 171
 modern: ~ barbarlık 114; ~ dönem 113; ~ kültür 156; ~ liberalizm 163; ~ seküler liberal sistem 27; ~ sermaye çağı 130; ~ tarih 130; ~ uluslar 130; ~/~ neoliberal barbarlık 113; ~leşme etkisi 36; ~ite 33, 156, 164; ~izasyon 116; ~lik 30, 152, 156, 163, 233
 Moğol 19, 186, 197; ~ların Bağdat istilası 197
 Molla Fenâri 107, 108
 monarşi 56, 146
 monastik düzen 219
 Monk, Robert the 183, 189
 Monofizit: ~ Ermeniler 128; ~ler 127
 Moule, Charles 295
 muamelat 102
 Muâviye 95
 muhafazakâr 58; ~ toplumbilimciler 135; ~laşma 36
 muhalefet 27, 115
 Muhammed (Hz.) 22, 125, 170, 191, 194, 212, 213, 217, 224
 muharebe 77
 mukaddime 19
 Muktedir b. Hüd 186
 Musa (Hz.) 22, 29, 125, 242
 Musevilik 281
 Mutezile 93, 94, 96
 mutlak: ~ doğruluk 60; ~ eşitlik 79; ~ kudret 148; ~ monarşi 56
 mutref 69
 Muvahhidun devleti 96
 mücadele 20, 22, 26, 27, 33, 43, 94, 128, 150, 161, 162, 165, 173, 187, 193, 222, 223, 224, 228, 236, 237, 299
 mücadele 222
 müdahede 222
 mülkiyet hakları 114
 mümin 23, 55, 161, 261
 münâfıklık 68
 müritlik 61
 Müslüman: ~ âlimlerin rolü 210; ~ halklar 134; ~ imajı 139; ~ Kardeşler 218; ~ liderler 220, 229; ~ toplumlar 31, 32, 34, 162, 163, 166, 234, 235, 237; ~ usulcüler 213; ~ ülkeler 131, 133, 210; ~/~Hıristiyan diyalogu 133; ~ları Hıristiyanlaştırma 184
 Müşrikler 69
 mütfref 59
 müzakere 60
 N
 naivite 281
 Napolyon 41, 187
 Nasırâh İsa 131, 264, 274, 275, 277, 279, 288, 296

- nasib 83
Nasr Ebü Zeyd 243
nass 101, 102, 104
Nasturiler 127
Nazizm 124
nefis 48; ~ler yasası 47; ~lerde olanı değiştirme 61
nekrofil 65; ~i 168
nemelazımcılık 60
neoliberal 113; ~ ekonomi 112; ~izm 112, 124; ~ler 112
neo-oryantalist 208, 210, 226
nesh doktrini 215
nesnel anlam 273
nesnelci yaklaşım 42
nevâzil 98, 105
Newton 140
nicelik egemenliği 140
nifak 68
Nizamülmülk 107
Nogent, Guibert of 183, 189
nomosentrizm 207
nomotetik unsurlar 207
Nuh (Hz.) 29, 123; ~un 7 yasası 29; ~un yasaları 29
nuşûz 83
nübüvvet 137
nükleer: ~ füze 45; ~ füzyon 45
nüzul 100
- O
obsesyon 260
ontolojik: ~ eşitlik 78, 91; ~ Statü 81
OPEC 134
Orta Çağ 33, 165, 236; ~ Avrupası 177, 190; ~ Batısı 137; ~ emperyalizmi 179; ~ fanatizmi 178; ~ zihniyeti 177
ortak: ~ iyi 31, 171, 235; ~ yarar 31, 235
Ortodokslar 181
Ortodoksluk 122
oryantalist çalışmalar 129
Osman (Hz.) 102
Osmanlı 44, 72, 105, 106, 107, 108, 197; ~ âlimleri 72; ~ Devleti 106, 107, 108; ~ İmparatorluğu 44; ~ İslam anlayışı 106; ~lar 128, 197
otonom rasyonellik 266
- Ö
öğreti 21, 62, 220, 264, 265
öğüt 33, 214
ölçülebilirlik 117
öldürme eylemi 29
Ömer'in (Hz.) vefatı 85
örf 8; ~ ve gelenek 28
örtü 82
ötekileştirilme 33, 165, 237
ötekilik 33, 164, 236, 237
özcü 209; ~ anlayış 208; ~lük 208, 209
özdeşleştirme 32, 152, 235
- özel mülkiyet 123
özelleştirilmiş din 135
özgürlük 22, 23, 42, 71, 91, 98, 110, 143, 160, 161, 180, 214, 216
özelci yaklaşım 42
- P
pagan 183
Pakistan-Hindistan savaşı 128
Papa 16. Benedict 227
Papa Enea Silvio Piccolomini 181
Papa II. Urbanus 178, 179, 183, 186, 188, 189, 191, 198, 199, 201
pazar ekonomisi 129
Peters, Rudolph 224
petrol 134; ~ gelirleri 134; ~ piyasası 134
peygamber 21, 25, 39, 100, 103, 149, 170, 195, 216, 249, 300, 303
Peygamber (Hz.) 17, 23, 29, 30, 31, 69, 70, 80, 84, 86, 88, 94, 95, 135, 137, 170, 213, 214, 222, 235, 246, 247, 248, 249; ~in (Hz.) eşi Ayşe 88; ~in hayatı 88
Peygamber'in mirası 95; ~in vefatı 86; ~e tabi olma 75; ~in vefatı 85
physicalism 139
Pipes, Daniel 132, 134
Piskopos Adhemar 187
platonik-prens filozof modeli 181
Polanyi, Karl 112, 113
polis 67
politeizm 281
politik: ~ demokrasi 146; ~ reaksiyon 133; ~ ve kültürel kavramlar 33, 165, 236
popüler kültür 120
post-kolonyal tez 30, 152, 233
postmodern: ~ düşünce 155, 167; ~ paradigma 155; ~izm 155; ~liğin sloganları 156
postmodern kültür 156
Potifar'ın inancsız eşi Züleyha 81
pozitivist: ~ çağdaşlık 235
pozitivist çağdaşlık 32, 235; ~ düşünürler 17; ~ temelli çağdaşlaşma 32, 235; ~ temelli çağdaşlık 31
pozitivizm 26, 139, 140
profan 141
propagan 117, 122, 177, 192, 289
Protestan: kiliseleri 36; ~ reformasyonu 112; ~reformu 122, 123; ~lığın Kutsal Üçlüsü 122
put 29
- R
Rabbu'l-âlemîn 24, 67
radikal 57; ~ hareketler 16, 111; ~izm 132
Râğıb İsfehâni 250, 256
Rahner, Karl 268, 289
Rainald 184
Ramsey, Michael 296
rasyonalist: ~ filozoflar 178; ~ gelenek 233

- rasyonel 27, 33, 34, 80, 86, 91, 95, 102, 105, 140, 155, 159, 165, 166, 167, 173, 175, 227, 236, 237, 281
 Râzî 30, 107, 108
 reaksiyoner 58
 Reform 146
 reformasyon dönemi 36, 118
 Rejim 47
 Reşid Rızâ 243
 reşit 88
 retorik 20, 65, 162, 215
 Rıdvan Biati 85
 Ricoeur, Paul 281
 Roma 15, 18, 31, 50, 65, 67, 124, 152, 164, 174, 177, 178, 181, 182, 187, 188, 200, 219, 234, 296; ~ İmparatorluğu 50; ~ Kilisesi'nin egemenliği 181; ~lıların köleci düzeni 50
 Rönesans 32, 137, 146, 151, 171, 178, 198, 199, 235
 ruh: ~ düalizmi 117; ~ hristolojisi 287; ~i gelenekleri 163; ~sal gerçeklik 249; ~sal karakter 48
 Rusya-Çeçenistan savaşı 128

 S
 saadet 69
 Saba melikesi Belkis 86
 sabır 51, 246
 sabit: ~ Fikirlilik 60; ~ gelenekçilik 75
 Saffân bin Assâl 30
 sağ Hegelciler 57
 sağduyu 54
 sağlık 78, 219
 Sahagun, Bernard of 183
 Said, Cevdet 47
 sāihât 86, 91
 Saint Louis 202
 salih amel 25, 26
 Sam 123, 124
 sanat 44
 sanayi devrimi 111
 Sanders, E. P. 297
 sapık 33, 165, 236
 savaş: ~ lordları 80; ~ tazminatı 142; ~ terminolojisi 221
 savunma psikolojisi 64
 Schillebeeckx, Edward 286, 296
 scientism 139
 seçme özgürlüğü 144
 seküler 27, 106, 112, 115, 119, 122, 188; ~ devlet 182; ~ dünya görüşleri 112; ~ ideolojiler 27; ~ teolojiler 26
 Selçuklu 105, 107; ~ sultanları 105; ~Türk hâkimiyeti 107
 sembol 20, 162, 269, 270, 283, 287
 Sembolik: ~ din dili 270; ~ mistikleştirme 286; ~ realizm 283
 Semitik medeniyet 123
 Semud 68
 sentez 65, 108, 176
 Seosyant 173
 seperasyon 232
 Serahsî 104, 105
 seri üretim 130
 servet 40, 69, 77, 78, 91
 Seyyid Ahmed Han 251
 Seyyid Hüseyin Nasr 302, 303, 307
 sınıf 57, 58, 78, 79, 95, 232; ~ mücadele- si 58; ~çılık 38
 Sicilyalı II. Roger 184
 sinkretizm 279
 sistemci düşüncüler 56
 sivil: ~ din 135; ~ sözleşme 70
 siyasal: ~ etkinlik 43; ~ iktidar 56; ~ İslam- cılık 211, 216; ~ üstünlük mücadelesi 203; ~ tarihçileri 178
 Siyasi: ~ fetihler 225; ~ tartışma 103
 skolastik 27, 199; ~ dünya görüşü 199
 Smith, Adam 118
 Sokrat'ın Cini 252
 sol Hegelciler 57
 son Âdem hristolojisi 273
 sosyal: ~ Darwinci söylemler 115; ~ Darwinizm 112, 113; ~ dayanışma 147; ~ değı- şim 116; ~ devrimler 61; ~ gelişme 35; ~ kontrat 70; ~ mobilite 232; ~ reform 136; ~ yasalar 170
 sosyalist üretim 44
 sosyalizm 111
 sosyo-dinsel faaliyetler 120
 sosyoloji 32, 152, 236
 Sovyet Komünizmi 111
 soyut akıl yürütme 140
 Sömürge 130; ~ dönemi 23; ~ pazarlar- ını 130; ~ sonrası tezi 152; ~ci emperyal strateji 32, 235; ~çilik 33, 129, 164, 165, 236, 237; ~ lik dönemi 33, 165, 236; ~ leştirme 109
 sözlü cihad 222
 St. Andrew 187
 St. Thomas 182, 263
 statü 79, 82, 218
 Statükoculuk 40
 Sufyân b. Uyeyne 94
 Suudi Arabistan 134
 Süleyman peygamber (Hz.) 85
 sünnet 103, 136
 Sünni hukuk 228
 Sünnilik 105
 süreklilik 93, 117, 207, 209, 271

 Ş
 Şafî 106, 258; ~ fıkhı 105
 Şah Veliyyullah 213
 Şahitliğin düşürülmesi 72
 şahitlik 71, 72, 79, 86, 90, 123, 170, 202, 216
 şahsiyetler 38
 şâz 56

şehadet 83
 şehir: ~ hayati 64; ~ ve din ilişkisi 73; ~leşme 63, 80; ~li 90; ~li kadınlar 85
 şehvani arzu 81
 Şekavet 69
 şeriat 22, 29, 63, 96, 106, 157, 158, 212, 227; ~ rejimi 214
 Şeybani 105
 Şeyh Muhammed Saïd Tantavi 228
 şeytan 245, 249, 252, 256, 257, 258, 259, 260
 Şeytanın dürtmesi 257
 Şizmatik 181
 şikâk 83
 şir'a 157
 şu'ûbiyye 96
 şüpheci 58

T

taban hristolojisi 273
 Taberî 247
 tabiat kanunları 37
 tabii etken 37
 Taftazânî 107
 tahakküm 70, 85, 96, 109, 124, 125, 154, 166, 254
 Tâhir b. Âşûr 213
 Tanrı 41; ~ birliği 50; ~ ile insan arasındaki ilişki 25; ~ tekellülüğü 32, 152, 235; ~ Yahova 170; ~'nın iradesi 143, 176; ~'nın mutlak ontolojik egemenliği 143; ~-baba 49, 50; ~-oğul birliği 50; ~ sal inayet 160; ~ sal takdir öğretisi 57
 Taoizm 63
 tarih: ~ felsefesi 54, 57, 152; ~ ile Allah arasındaki ilişki 159; ~ ve toplum 37; ~ ve zamanın sonu teorisi 267; ~in devinimi 157; ~in gelişimi 54; ~in gelişimi ve değişimi 42; ~hin tekrerrüü 52; ~i determinizm 37; ~i tenkitçilik 140
 tarihsel: ~ bilinçlilik 266; ~ değişim 35; ~ gelenek 141; ~ gerçeklik 78; ~ ilerleme 41; ~ koşullar 53; ~ miras 65; ~ veriler 78; ~ yasalar 38; ~ci tutum 100; ~cilik 100, 268; ~cilik 268; ~-kültürel sosyoloji 18; ~lik 100, 267, 268
 te'vil anlayışı 108
 tebliğ 97, 109, 131
 tecrübecilik 266
 tecrübi akıl yürütme 140
 Tehâfut tartışması 108
 tek eşlilik 98
 tek tipleştirme 21, 94, 151
 tekilci: ~ çağdaşlık 32, 235; ~ din sahipleri 25; ~ düşünce 32, 152, 236; ~ tarih felsefesi 153
 tekilci söylem 152
 teknoloji 120, 132, 134, 175
 teknolojik devrim 45, 130
 teknopolis 67

tektipleştirme 171
 teleoloji 42; ~ ahlak ve mantık ilkeleri 60; ~ insan hakları 23, 161; ~ öncüller 141; ~ teolojik kavramlar 56
 Templum Domini 193
 teolojide yöntem değişikliği 266
 teolojik: ~ gelenek 26; ~ ve dini semboller 269; ~ yöntem 264
 teorik düzenleme 80
 tepkisel düşünme ve davranma 32, 165, 236
 terörizm 229
 Tertullianus 175
 teslis 263, 278, 283, 288, 301; ~ teolojisi 278, 288
 tevatür şartı 103
 tevekkülcü anlayış 43
 tevhid 96
 Tevrat 68
 Thatcher, M. 113
 ticaret: ~ devrimi 112; ~ hukuku 90
 ticari koloniler 128
 tikel hususlar 79
 toplum: ~ psikolojisi 45; ~un ekonomik yapısı 45; ~un tarihsel hareketi 41
 toplumsal: ~ alan 52; ~ barış 57; ~ bilimler 47, 41; ~ bilinç 56; ~ çevre 47; ~ dönüşüm 38; ~ düzenleme 59; ~ gelişme 38; ~ gerçeklik 23, 156; ~ hafıza 21; ~ kader 47; ~ organizma 52; ~ rol 79; ~ sınıf 43; ~ yaşama 45, 114
 Toynbee, A. 47
 töre 44
 trajedi 69
 Tuğrul Bey 107
 tuğyan 154
 Türk 185; ~ idareciler 107; ~lerin Hristiyanlaştırılması 186
 Tyre, William of 180

U

uhrevi 24
 ukubat 102
 ulema 91, 103, 212
 Ulû'l-azm: ~ peygamberleri 161; ~ 19, 63
 ulus: ~ devlet 33, 123, 165, 236; ~al mi-zaç 44
 uluslararası ilişkiler 122, 132
 ummeten vasata 60
 umûmu'l-belva 103
 Unitaryenlerin Yüce Varlığı 122
 Ur Nammu kanunları 77
 usvetun hasenetun 29
 uyarlaşma 36

Ü

ümitsizlik 51
 ümmet 70, 72, 141, 142
 ümmi 141, 169
 ümmilik 75, 169

- üretici güçler 43
 üretim: ~ biçimleri 35, 44; ~ tarzı 39, 40
 üst: ~ doktrin 22; ~ hıristoloji 274; ~ Hikmet hıristolojisi 273
 üstünlük 38, 79, 122, 129, 203, 248, 292
 ütöpik kurgu 23, 110, 161
- V**
 vaftiz olma 184
 vahiy 21, 25, 27, 28, 29, 84, 97, 149, 249, 272, 278, 279, 286
 vahyedilme amaçları 23, 160
 vahyin amacı 28, 97
 vahyin kaynaklık ettiği değerler 28
 vahyin şekil verdiği kültür ve gelenek 28
 vahyin şekli 283
 vakaat 105
 varoluş düzlemi 81
 vasatlık 71
 vatandaş 142, 182
 Vatikan 133, 263, 264, 289, 292
 Veda: ~ haccımın metni 84; ~ Hutbesi 84
 Venedikli tacirler 181
 Venerable, Peter the 184, 194, 310, 312, 314
 vicdan 25
 vizyon 249
 voluntarizm 143
 vücüd 21, 22
 Watt, M. 132, 193
 Westfalya anlaşması 124
 Whitehead, Alfred North 118
- Y**
 yabancılaşma 136, 217
 Yafes 123
 Yahova 170, 281
 Yahudi 19, 64, 65, 191, 248; ~ kültürü 64; ~Hıristiyan gelenek 32, 152, 153, 235; ~lik 15, 63, 65, 82, 111, 123, 128, 196, 297, 300
 Yakınoğu tarihçileri 179
 yalancılık 29
 yapılmazlık 207
 yapay çevre 44
 yapısalcı hıristoloji 280
- yaratıcı imgelem 23, 110
 yaratılış 79, 88
 yaratma 286
 yargılama hukuku 85
 yasallık fikri 159
 yasadızlık 75
 yazılı: ~ kültür 136, 169; ~ otorite 82; ~ tarih 167
 Yeni Ahit 272, 273, 274, 275, 276, 277, 282, 283, 284, 287, 291, 295, 296, 302, 303, 305
 yeni: ~ çağdaşlık 32, 235; ~ Dünya 112; ~ dünya düzeni 133
 yenileştirme 34, 162
 yerçekimi kanunu 47
 yerel: ~ değerler 110; ~ kültürler 20; ~ örf 20; ~lik 20, 96, 102
 Yesrib 69
 yorum 26, 78, 100, 108, 139, 164, 209, 212, 226, 248, 267, 271, 273, 276, 277, 278, 279, 282, 284
 Yuhanna İncili 282, 287
 yukâtelüne 221
 Yunan 18, 67, 69, 171, 172, 188, 199, 200, 252, 263; ~ mitolojisi 252
 yurttaşlık 33, 164, 236, 237
 Yûsuf el-Karadâvi 212
 Yüce Varlık 160
 yüksek eleştirisi 57
- Z**
 zaaf 55
 zahiri algı 143
 zati sıfatlar 293
 Zerdüşt 173
 Zerdüştler 127
 Zeydiyye 101
 Zihni hürriyet 148
 zimmi uygulama 142
 zimmiye 227
 zina yapma 29
 zorba 84
 zorunluluk 42, 57; ~ bilinci 42
 Zufer 106